

Verslag GOAB-bijeenkomst VE voor peuters in de asielopvang

Donderdag 10 april 15:00-16:30

Organisatoren: Ernst Radius (Sociaal Werk Nederland), Paulien Muller (Sardes) en Lieke van Bernebeek (Sardes)

Welkomst en aftrap

Ernst Radius opent de bijeenkomst, heet alle deelnemers welkom en licht kort de agenda van de middag toe. De aanleiding voor deze (online) bijeenkomst is een onderzoek dat enkele jaren geleden in opdracht van het ministerie van OCW is uitgevoerd naar het aanbod van voorschoolse educatie (ve) voor peuters in de asielopvang. Dit onderzoek toonde aan dat lang niet alle gemeenten met asielopvanglocaties binnen de grenzen ve aanboden aan de peuters die daar verbleven. Sindsdien zijn er drie bijeenkomsten georganiseerd voor gemeenten die asielopvang bieden of dit binnenkort zullen gaan doen. Onder andere onder invloed van de Spreidingswet zullen steeds meer gemeenten een rol spelen bij de opvang van asielzoekers.

Deze bijeenkomst richt zich op gemeenten en kinderopvangorganisaties die zich willen verdiepen in het organiseren van ve voor peuters in de asielopvang. Deelnemers kunnen zich oriënteren op het opstarten van ve, leren van ervaringen in andere gemeenten en met elkaar in gesprek gaan over uitdagingen en kansen bij de organisatie hiervan. Bij deze bijeenkomst waren zo'n 30 personen aanwezig, van wie de helft ambtenaren en de helft vertegenwoordigers van de kinderopvang. Van hen heeft 60% momenteel een asielopvanglocatie in hun gemeente, 40% (nog) niet. Ook verschilt de ervaring met ve in de asielopvang: 53% van de deelnemers heeft hier al ervaring mee, maar 47% nog niet.

Bij de aanmelding voor de bijeenkomst hebben de deelnemers aangegeven wat hun vragen waren. De onderwerpen zijn hieronder gevisualiseerd en zijn tijdens de bijeenkomst besproken in de presentatie, het praktijkinterview en in de deelsessies in drie groepen.

Presentatie Een ve-aanbod voor peuters in de asielopvang – Hoe organiseer je dat?

Paulien Muller werkt als senior onderzoeker/adviseur bij Sardes. Zij stuurt projecten aan op de thema's voor- en vroegschoolse educatie, onderwijsachterstandenbeleid, nieuwkomersonderwijs en kwaliteit van kinderopvang.

Kleine aantallen, grote risico's op achterstand

Paulien begint haar verhaal met een aantal kerncijfers om de huidige stand van zaken te schetsen. Zo wonen er op het moment van de bijeenkomst zo'n 73.000 mensen in de asielopvang. Een kwart van hen heeft al een verblijfsvergunning, maar wacht nog op een woning. Er zijn verschillende soorten opvanglocaties: ongeveer 50% verblijft in reguliere opvanglocaties van het COA, 40% in tijdelijke noodopvang van het COA en zo'n 10% in andere tijdelijke voorzieningen, zoals logeerregelingen of gemeentelijke opvang. De grootste groep nieuwkomers bestaat uit mensen met een Syrische achtergrond, maar daarnaast is er veel diversiteit in nationaliteiten. Om de opvang van asielzoekers structureel aan te pakken en te zorgen voor een evenwichtigere verdeling over het land, is in februari 2024 de Spreidingswet ingevoerd. Sindsdien richten steeds meer gemeenten een asielzoekerscentrum in.

Er verblijven momenteel ruim 2600 jonge kinderen (0-3) in de opvang. Vanwege de vaak onzekere woonsituatie en het ervaren van stressvolle of zelfs traumatische momenten, lopen deze kinderen een verhoogd risico op ontwikkelingsachterstanden. Daarbij komen ze in hun dagelijkse omgeving op het COA weinig in aanraking met de Nederlandse taal. Het is daarom van belang om juist voor deze jonge kinderen voorschoolse educatie te organiseren.

Wel of niet verplicht?

Vervolgens gaat Paulien in op het organiseren van ve-aanbod voor peuters in de asielopvang. 'Is formele voorschoolse educatie een must?' Wetgeving verplicht de gemeente om die kinderen te indiceren voor voorschoolse educatie die kwetsbaar zijn voor (leer)achterstand (WPO artikel 159-160). Dat is deze groep bij uitstek. Vanuit het GOAB en OCW wordt eveneens de noodzaak van een formeel ve-aanbod benadrukt, vanwege de kwaliteitsstandaard die hangt aan het ve-aanbod. Daarnaast dienen mensen, volgens de Inburgeringswet, ondersteuning te krijgen van de gemeente om in te burgeren. Voorschoolse educatie kan hierbij nuttig zijn, voor zowel kinderen als hun ouders.

Wanneer een gemeente kinderopvang wil aanbieden, is de eerste vraag hoeveel kinderen het betreft en wat de verwachte aantallen zijn op basis van prognoses. Hiervoor kun je in gesprek gaan met het COA en de JGZ; zij hebben hier vaak zicht op. Een tip die Paulien wil meegeven is dat ze aanraadt om zo snel mogelijk een JGZ-consult te regelen voor kinderen die arriveren.

Relatief hoge kosten

Vervolgens rijst bij veel gemeenten en kinderopvangorganisaties de vraag hoe ze de kosten willen gaan dekken. Kosten waar je aan moet denken bij het opzetten van opvang zijn, onder andere, de uren van pm'ers en eventuele extra scholing, de locatie, het vervoer vanaf het COA en de materialen. De voorschoolse educatie voor peuters in asielzoekerscentra is vaak relatief duurder. Ten eerste komt dit omdat ouders vaak niet de mogelijkheid hebben een ouderbijdrage te betalen. Ook is er, vergeleken met reguliere kinderopvang, veel in- en uitstroom. Dit kan zorgen voor een instabiele groeps grootte en hierdoor een tekort/overschot aan medewerkers en materiaal. Daarbij kosten de toeleiding en intake van deze peuters meer tijd en kunnen er tolkenkosten zijn. Bovendien hebben deze kinderen vaak meer aandacht en hulp nodig, waardoor veel kinderopvangorganisaties kiezen voor kleinere groepen of extra professionals op de groep.

Binnen of buiten de opvanglocatie?

Een belangrijke afweging is of het aanbod wordt georganiseerd binnen het asielzoekerscentrum of op een (kinderopvang)locatie in de nabijgelegen omgeving. Voor beide zijn voor- en tegenargumenten te noemen. Aanbod op het azc is logisch bij een stabiele, grotere groep jonge kinderen. Bij wisselende instroom is het vaak praktischer om aan te sluiten bij een bestaande VE-locatie in de omgeving. In de praktijk gebeurt dat steeds vaker, mede door een groei in tijdelijke opvanglocaties en stagnerende doorstroom. Hoewel een locatie op het azc de ouderbetrokkenheid kan vergroten, bevordert een locatie buiten het azc de integratie met Nederlandstalige leeftijdsgenootjes. Vaak geven praktische factoren de doorslag, zoals groeps grootte, beschikbare ruimte en reisafstand naar een passende locatie.

Ouderbetrokkenheid als uitdaging

Ook ouderbetrokkenheid is een vraagstuk waar je mee te maken hebt. Het betrekken van de ouders is essentieel, benadrukt Paulien. Allereerst is bij de toeleiding een goede samenwerking tussen de kinderopvang, COA en JGZ nodig. Samen kun je ervoor zorgen dat de ouders hun kind met vertrouwen naar de opvang brengen. Concrete voorbeelden zijn informatiefolders in verschillende talen, fysiek langsgaan om kennis te maken en ruimte creëren voor jonge ouders om met elkaar te praten over opvang. Houd er ook rekening mee dat ouders en kinderen tijd nodig hebben om te wennen; probeer flexibel te zijn, maar biedt ook duidelijkheid. Een tip is om aan ouders uit te leggen wat de opvang inhoudt en dat het eigenlijk een school is voor jonge kinderen. Dit kennen ouders niet altijd vanuit wat ze gewend zijn. Denk ook na over vervoersmogelijkheden, ouders zijn namelijk vaak niet in de gelegenheid om zelf vervoer te regelen. Je kunt dit in de beginfase regelen of faciliteren, bijvoorbeeld door gezamenlijk met ouders de route naar de ve-locatie te lopen.

Aandachtspunten voor de kinderopvang

Er zijn extra uitdagingen waar de kinderopvang rekening mee kan houden bij de plaatsing van deze peuters.

* Ga je deze peuters concentreren of spreiden over de ve-groepen? Hoe kun je veiligheid en kwaliteit bieden voor alle kinderen en hun ouders? Een eenduidig antwoord is er niet; het is een afweging van het totale aantal asielpetters, de zwaarte van de bestaande ve-groepen en de ervaring en kennis van de ve-professionals.

* Zorg voor veel structuur en voorspelbaarheid, inclusief de materialen die je aanbiedt. Zeker in de beginfase wil je geen onverwachte gebeurtenissen, zoals een gymmeester die langs komt, naar een andere groep of gebouw gaan, maar ook: spelletjes doen met etenswaren of spelen in de modder – geef kinderen en hun ouders rustig de tijd om te wennen.

* Hanteer de uitgangspunten van het werken met *absolute beginners*: starten vanuit basiswoorden en basisformuleringen – steeds hetzelfde, met gebaren en picto's erbij, vanuit passief begrip naar actief gebruik.

* In het omgaan met ouders is inlevingsvermogen het sleutelwoord. Vooral in de beginfase zijn ouders vaak heel moe. Het is dan al heel wat als zij het kind dagelijks op tijd brengen en weer ophalen. Maar: betrek ouders wel, op een directe en praktische manier, zoals samen met het kind een spelletje doen op de groep of samen iets maken.

Dus gemeente en kinderopvang moeten samen bekijken: Welke aanbieder kan het bovenstaande bieden, op welke locatie? Wat is aanvullend nodig aan middelen, scholing en training? En wie gaat dat betalen?

De gemeente in de regie

De gemeente heeft een belangrijke rol bij het realiseren van ve voor peuters in de asielopvang. Het is belangrijk om naast de usual suspects met betrekking tot ve ook het COA aan te haken. Het werkt zoveel beter als deze partij structureel meedenkt (ook voor de doorgaande lijn en toeleiding naar het onderwijs).

Toezicht? In gesprek met de GGD – bij (al dan niet tijdelijke) aanpassingen: uren per week, vereisten voor de ruimte. Kan zelfs lastig zijn om LRK-nummer te verkrijgen – toch betrekken.

Hoe snel na binnenkomst willen we peuters laten starten? Hoeveel uren willen we dat ze maken? Hoe gaan we om met non-bereik? Met verzuim?

En wat willen we met deze kinderen bereiken? Wanneer vinden we het aanbod effectief? Hoe monitoren en bespreken we dat? (resultaatafspraken)

Tenslotte goed om af te spreken: wanneer gaan we het initiatief evalueren? Met welke partijen? Op welke punten? Vanzelfsprekend: op bereik en op financiën. Maar ook: wat bereiken we met de kinderen? Tip: Betrek daar ook het onderwijs bij!

In gesprek met een gemeente en kinderopvang

Het verhaal wordt tastbaar met een voorbeeld uit de praktijk. Ernst gaat in gesprek met Kirsten, een beleidsmedewerker van een kleine gemeente, en Elly, een beleidsmedewerker van een kinderopvangorganisatie. In deze gemeente realiseren ze al enige tijd ve voor peuters in de asielopvang. Zij delen hun ervaringen en nemen ons mee in hun aanpak, de uitdagingen en successen.

Hoe zijn jullie gestart met de kinderopvang?

Elly en Kirsten vertellen dat ze een kleine gemeente zijn met een azc en graag kinderopvang wilden aanbieden voor de peuters die daar verbleven. Als kinderopvangaanbieder is Elly in gesprek gegaan

met de gemeente, het COA en de JGZ, om samen een aanbod te creëren. Ze zijn begonnen met een tweejarige pilot voor kinderen van 2 tot 5 jaar, met een locatie op loopafstand van het azc. Elly vertelt dat dit erg goed is bevallen, mede door de nauwe contacten met het COA. 1 keer per 8 weken hebben de betrokken partijen (gemeente, JGZ, COA en de kinderopvang) een overleg om te bespreken wat goed gaat en wat niet. Na het aflopen van de pilot is de financiering van deze opvang doorgezet.

Hoe hebben jullie het aanbod ingericht?

De locatie is in een bso-ruimte op loopafstand van het azc. De bso-aanbieder gaf aan dat de ruimte in de ochtenden beschikbaar was voor een ve-groep, omdat deze door hen alleen in de middagen wordt gebruikt. Elly vertelt dat ze bewust gekozen hebben voor een locatie buiten het terrein van het COA, maar wel nabij, zodat ouders de kinderen zelf kunnen komen brengen en zodat de kinderen meer kunnen integreren met Nederlandse kinderen.

De gemeente en kinderopvang hebben besloten om alle ochtenden kinderopvang aan te bieden aan deze peuters, omdat stabiliteit erg belangrijk is. Elke groep bevat maximaal vijf peuters uit de asielopvang, om de acceptatie en integratie te bevorderen. In principe is de voertaal in de opvang Nederlands. Het vraagt wel veel van het personeel, om de taal over te brengen aan kinderen die nog weinig Nederlands begrijpen. Op de kinderopvang wordt Piramide Digitaal gebruikt als basisprogramma, waarin ze zelf aanpassingen doen. Zo gaat het programma uit van een bepaalde basiswoordenschat aan de start van de kinderopvang, terwijl deze kinderen vaak nog maar een kleine Nederlandse woordenschat hebben. Hiervoor maken ze zelf aanpassingen, zoals het gebruik van veel extra plaatjes en pictogrammen. Ook krijgen de kinderen veel materiaal mee naar huis, zodat de ouders worden betrokken bij het programma op de groep.

Voor de pedagogisch professionals die werkzaam zijn op deze groep is het van belang dat ze flexibel zijn, mede door de relatief hoge in- en uitstroom van asielpeuters. Dit vergt steeds opnieuw schakelen en kan uitdagend zijn. Ook hebben ze op de groep standaard een professional werken die zelf ooit in een azc heeft gewoond, dit blijkt heel waardevol te zijn. Voor de kinderen van 4 tot 5 jaar werkt een pedagogisch professional bovendien samen met een leerkracht, ter voorbereiding op een goede doorstroom naar het basisonderwijs

Hoe betrekken jullie de ouders bij de kinderopvang, naast het meegeven van materiaal?

Elly vertelt dat veel ouders de kinderopvang aan het begin spannend vinden omdat ze vaak niet bekend zijn met kinderopvang in het land van herkomst. Ze kiezen bewust voor 5 (korte) ochtenden in de week, om continuïteit en stabiliteit aan te brengen. Dit werkt voor ouders fijn omdat ze zo weten waar ze aan toe zijn. Daarbij kiezen ze ervoor om geen gezamenlijke eetmomenten te organiseren, omdat eetgewoonten per cultuur verschillen en dit bij ouders stress opleverde. Om ouders te betrekken bij de opvang organiseren ze elke twee weken een ouder-kind-activiteit. Elly geeft aan dat dit de drempel voor ouders verlaagt en verbinding creëert.

Hoe bekostigen jullie de kinderopvang?

Kirsten vertelt dat de gemeente de meeste kosten financiert en er bewust voor kiest om niet per uur per kind te bekostigen. Dit komt doordat er bij dit aanbod andere zaken komen kijken dan bij reguliere voorschoolse educatie, zoals de inzet van extra materialen en extra begeleiding. Ook vragen ze ouders geen ouderbijdrage omdat, zoals ook door Paulien uitgelegd, zij vaak niet in de mogelijkheid zijn dit te betalen. Ook de huisvesting wordt door de gemeente bekostigd. De gemeente

bekostigt dit alles uit OAB-middelen. Extra scholing voor medewerkers, bijvoorbeeld traumasensitief werken, wordt bekostigd via een aparte subsidie. Naast de bijdrage van de gemeente, neemt het COA eventuele vervoerskosten voor haar rekening. De kinderopvangorganisatie bekostigt op haar beurt de extra uren van de vve-coach. Elly vat samen dat iedere partij dus een deel van de verantwoordelijkheid op zich neemt en dat de samenwerking goed verloopt, maar dat de gemeente het grootste deel van de kosten draagt.

Met elkaar in gesprek

In het laatste deel van de bijeenkomst heeft de organisatie gekozen om de deelnemers in drie groepen op te splitsen, zodat zij samen konden sparren over onderwerpen die de deelnemers zelf inbrachten. Het gesprek begon met een voorstelronde, waarbij deelnemers ook vertelden of ze al ervaring hadden met kinderopvang voor peuters in de asielzoekerscentra en aangaven welke waarover zij graag in gesprek wilden.

Wel of niet op het AZC; Contact met COA; Afstemmen taalklas en ve-groep

In de groep waar Lieke het gesprek leidde, zijn verschillende onderwerpen aan bod gekomen. Allereerst werd er gespard over de voor- en nadelen van een locatie op het COA. De laagdrempeligheid voor ouders en het feit dat vervoer geen kwestie is, werden gezien als voordelen om het aanbod hier in te richten. Het risico op segregatie werd genoemd als reden om dit niet te doen. Daarnaast werd door een kleinere gemeente ingebracht dat zij niet goed weten vanuit welk budget ze dit gaan bekostigen. Hierop werden tips gegeven door anderen, zoals het delen van de kosten met betrokken partijen en de GKA-subsidie. Ook werd er gesproken over de samenwerking met het COA en de uitdagingen die de frequente personeelwisselingen met zich meebrengen. Meerdere partijen gaven aan hier tegenaan te lopen. Een waardevolle tip die werd gedeeld, was om als gemeenteambtenaar, één vaste, ervaren COA-medewerker te zoeken die kan dienen als sleutelfiguur in de communicatie met het COA. Ten slotte vertelde iemand dat ouders vaak moeten kiezen tussen het brengen van hun kinderen naar de opvang of zelf naar de taalklas te gaan, waardoor ze één van beide missen. Door de groep werd voorgesteld om te onderzoeken of de taalklas en de kinderopvang dichtbij elkaar kunnen worden georganiseerd, of om bepaalde dagdelen voor kinderopvang en andere voor de taalklas in te richten, zodat ouders niet hoeven te kiezen.

Oekraïense peuters; kennis van NT2

In de groep onder leiding van Ernst werd gesproken over de opvang van Oekraïense peuters. Het heeft volgens de deelnemers de voorkeur om de Oekraïne kinderen op te vangen in reguliere groepen. Waarbij je wel de groepsgrootte iets verkleint omdat deze kinderen toch meer (taal) aandacht vragen. Het is wel handig om iemand te kennen die zowel Oekraïens als Nederlands spreekt, voor het geval er met de ouders gesproken moet worden. Dat kan een ouder zelf zijn. Soms heb je de kans een pm'er te treffen die zelf in een COA heeft gezeten.

Wat betreft een VE-programma kun je wel bestaande programma's als Piramide gebruiken, maar je moet toch wel meer aanvullen, vooral met goed plaatmateriaal en voorbeelden van materialen. Je kunt hierbij goed gebruik maken van wat al in NT2-lessen is ontwikkeld. Daar heb je ook goed plaatmateriaal. Het programma Logo3000 biedt ook aanvullend materiaal, hoewel dat iets meer is

gericht op de basisschool. Het is ook zeker raadzaam om de pm'ers die asielpeuters opvangen eens kennis te laten maken met een NT2-klas en leerkrachten. De pm'ers zouden ook een training kunnen volgen die NT2-leerkrachten ook volgen. Tot slot wordt breed gedeeld dat als eerste geldt voor de kinderen en de ouders: een veilige en vriendelijke omgeving die openstaat voor elk kind en ouder.

Wel of niet BSN-nummer; asielpeuters op een reguliere groep?; opstart babygroep

In de groep onder leiding van Paulien is een vraag hoe het zit met BSN-nummers: kunnen ook kinderen zonder BSN-nummer terecht op een ve-groep? Anderen hebben de ervaring dat deze kinderen wel op de groepen meedraaien. Als ander voorbeeld waarbij men niet aan de ve-vereisten voldoet wordt genoemd de plaatsing van bedjes op een ve-groep. Elk jaar legt de kinderopvang die het betreft dit weer uit aan de inspecteur.

Een gemeente heeft van doen met teruglopende aantallen peuters, omdat er steeds meer alleenstaande mannen op het centrum verblijven. Dat betekent dat de ve-groep wellicht moet worden gecombineerd met een ve-locatie in de buurt. Tegelijk neemt wel het aantal babies toe dat in het azc wordt geboren. Ze willen daarom nu wel een babygroep (0-2 jaar) gaan opstarten, en gaan een kijkje nemen in een andere gemeente om meer te leren over de opstart en bekostiging.

In een andere gemeente merken ze juist dat het mengen van asielpeuters met reguliere peuters te lastig is. Het taalaanbod is dan te lastig voor de kinderen uit de asielopvang en daarom willen zij juist toe naar een ve-groep op de opvanglocatie. Dit wordt bekostigd via de lump-sum-regeling.

Bronnenlijst

- Vve-aanbod voor peuters in de asielopvang: Drie voorbeelden van bekostiging en beleidsmatige inbedding. (2022). GOAB.
<https://goab.eu/media/vo4ljz2/notitie-bekostiging-vve-voor-peuters-in-de-asielopvang-goab.pdf>
- Jenniskens, T. & Langen, A. van. (2020). *Toegang tot voorschoolse educatie voor peuters in de asielopvang - Verslag surveyonderzoek onder gemeenten, COA en JGZ*. KBA Nijmegen, Oberon en Sardes.
<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2020/10/08/toegang-tot-voorschoolse-educatie-voor-peuters-in-de-asielopvang>
- Muller, P. (2020). *Voorschoolse educatie voor peuters in de asielopvang - Handreiking voor gemeenten, COA, JGZ en kinderopvang*. Sardes/Oberon/KBA Nijmegen.
<https://open.overheid.nl/repository/ronl-aacd5e5e-1a25-47cd-b935-dec8641d8973/1/pdf/handreiking%20VE%20voor%20peuters%20in%20de%20asielopvang%20def.pdf>
- *Checklist voor gemeenten - De integratie van jonge vluchtelingenkinderen (0-4 jaar) bevorderen via de kinderopvang*. (2019). Consortium Vluchtelingenpeuters: Sardes, Sociaal Werk Nederland, Pharos, NJi. *In opdracht van het Kinderopvangfonds*.
<https://www.nji.nl/system/files/2021-04/Checklist-voor-gemeenten-De-integratie-van-jonge-vluchtelingenkinderen-bevorderen-via-de-kinderopvang.pdf>

- Hoogeveen, K. (2019). Werken met jonge vluchtelingen. *Vroeg*, juni-nummer, p16-17.
<https://www.sardes.nl/pathtoimg.php?id=3253>
- Maarse, J., Beekhoven, S. & Donkers, E. (2019). *Inzicht in (non-)bereik onder kinderen van inburgeringsplichtigen in de voorschoolse educatie*. Mmv: Muller, P., Teunenbroek, M. van & Melisse, R. Utrecht: Sardes. *In opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid*.
<https://vng.nl/sites/default/files/2020-03/190930-onderzoek-non-bereik-inburgering-voorschoolse-educatie-sardes.pdf>
- Bussel, M. van (2018). Werken met vluchtelingenpeuters. *Management Kinderopvang* (maart 2018), p34-36.
<https://www.kinderopvangtotaal.nl/magazine-artikelen/werken-met-vluchtelingenpeuters-2/>
- Bussel, M. van (2018). Werken met vluchtelingenpeuters. *Kinderopvang* (jan/feb 2018), p24-26.
<https://www.kinderopvangtotaal.nl/magazine-artikelen/werken-met-vluchtelingenpeuters/>
- Gross, S. (2018). Anderstaligheid en opvallend gedrag van kinderen - Vluchtelingenkinderen in de kinderopvang. Sardes, NJi, Sociaal Werk Nederland, Pharos. *In opdracht van het Kinderopvangfonds*.
https://www.pharos.nl/wp-content/uploads/2019/01/Anderstaligheid_en_opvallend_gedrag_Handreiking_Vluchtelingenkinderen_in_de_kinderopvang_Pharos.pdf
- Haan, A. de. (2018). Achtergrond vluchtelingenkinderen - Vluchtelingenkinderen in de kinderopvang. Sardes, NJi, Sociaal Werk Nederland, Pharos. *In opdracht van het Kinderopvangfonds*
<https://www.nji.nl/system/files/2021-04/Achtergrond-vluchtelingenkinderen-Vluchtelingenkinderen-in-de-kinderopvang.pdf>
- Hoogeveen, K. en Muller, P. (2018). Ouderbetrokkenheid - Vluchtelingenkinderen in de kinderopvang. Sardes, NJi, Sociaal Werk Nederland, Pharos. *In opdracht van het Kinderopvangfonds*.
<https://www.nji.nl/system/files/2021-04/Ouderbetrokkenheid-vluchtelingenkinderen-in-de-kinderopvang.pdf>
- Hoogeveen, K. & Hoogslag, M. (2018). *Ouderbetrokkenheid en vluchtelingenpeuters - Een praktische handreiking voor Dordrecht*. Utrecht: Sardes.
Hoogslag, M. & Muller, P. (2018). *Toolbox Samenwerken met vluchtelingenouders in de kinderopvang in de gemeente Westland*. Utrecht: Sardes.
- Ince, D. (2018). Deskundigheidsbevordering en methodieken - Vluchtelingenkinderen in de kinderopvang. Sardes, NJi, Sociaal Werk Nederland, Pharos. *In opdracht van het Kinderopvangfonds*. <https://www.nji.nl/system/files/2021-04/Deskundigheid-en-methodieken-Vluchtelingenkinderen-in-de-kinderopvang.pdf>
- Muller, P. (2018). *Werken met vluchtelingenpeuters en hun ouders in de asielopvang - Inspirerende leerervaringen van Dynamo in Amsterdam*. Utrecht: Sardes.

<https://www.dynamo-amsterdam.nl/wp-content/uploads/2022/03/boekje-Werken-met-vluchtelingen-peuters-en-hun-ouders-in-de-asielopvang.pdf>

- Muller, P. Samenwerken met vluchtelingenouders. In: Sardes-special *De stem van ouders voor succesvolle samenwerking*, nr. 22 (november 2017). Utrecht: Sardes. Onderwijsraad (2017). *Vluchtelingen en onderwijs - Naar een efficiëntere organisatie, betere toegankelijkheid en hogere kwaliteit*.
<https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/adviezen/2017/02/23/vluchtelingen-en-onderwijs>
- Muller, P. (2017). *Verslag regiobijeenkomsten Sociaal Werk Nederland onderdeel 'Vluchtelingenpeuters en ouderbetrokkenheid'*. Utrecht: Sardes.
Muller, P. & K. Heijden, van der. (2017). Asielzoekerspeuters: een regierol voor de gemeente. In: *Nieuwe ronde, nieuwe kansen - Sardes-special*, nummer 20. Utrecht: Sardes.
- Beekhoven, S. & Muller, P. (2016). *Educatief aanbod voor asielzoekerspeuters en peuters met een status - Resultaten van een landelijke peiling*. Utrecht: Sardes. In opdracht van Ministerie van OCW.
<https://www.sociaalwerknederland.nl/?file=13468&m=1475769239&action=file.download>
- Muller, P. & Kolijn, E. (2016). *Peuters in de asielopvang naar de peuterspeelzaal - Handreiking voor kinderopvangorganisaties*. Utrecht: Sardes/Sociaal Werk Nederland.
<https://www.sardes.nl/pathtoimg.php?id=2624>
- Muller, P. & Kolijn, E. (2016). *Peuters in de asielopvang naar de peuterspeelzaal - Handreiking voor gemeenten*. Utrecht: Sardes/Sociaal Werk Nederland.
<https://www.nji.nl/sites/default/files/2021-05/Peuters-in-de-asielopvang-naar-de-peuterspeelzaal-voor-gemeenten.pdf>
- *Werken met vluchtelingengezinnen in de kinderopvang - online cursus*. Pharos, Sardes en Sociaal Werk Nederland in opdracht van het Kinderopvangfonds. Pharos Leerplatform: *In opdracht van het Kinderopvangfonds*.
<https://www.pharosleerplatform.nl/>